

УДК 330.1

В. І. Ткачук,
 д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства,
 Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ТА ЙОГО МОДЕЛЮВАННЯ

V. Tkachuk,
 Ph.D., professor, head of the department economics of enterprise, Zhytomir National Agroecological University, Zhytomir

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND ITS MODELING

Досліджено поняття організаційно-економічного механізму у вітчизняній літературі та зроблені авторські теоретичні узагальнення щодо його сутності. У статті наведено визначення категорії "організаційно-економічний механізм". Проведено розмежування поняття організаційного та економічного механізму, визначено їх ієрархічність. Зроблено висновок, що при впровадженні або удосконаленні механізму доцільно дотримуватись законів функціонування економічних систем. Встановлено, що при моделюванні механізму у сільськогосподарських підприємствах слід дотримуватись визначених положень. Обґрунтовано необхідність врахування особливостей виробництва сільськогосподарської продукції при моделюванні.

The concept of organizational and economic mechanism in the national literature and theoretical generalizations made by the author regarding his essence. The article presents the definition of the organizational and economic mechanism. A distinction notion of organizational and economic mechanism, defined by their hierarchy. It is concluded that the introduction or improvement of the mechanism is expedient to comply with the laws of functioning economies. Established that the mechanism simulation agricultural enterprises should comply with certain provisions. The necessity of accounting features of agricultural production in simulation.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, сільськогосподарські підприємства, ресурси, аналіз, модель, прибуток, рентабельність.

Key words: organizational and economic mechanism, farms, resources, analysis, model, profit, profitability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна — це країна з потужним агропромисловим потенціалом та величезними перспективами розвитку сільського господарства. Вона має сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, наявність яких свідчить про можливість ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави, дає значній частині

сільського населення робочі місця, формує 16—17% валового внутрішнього продукту. Аграрний сектор забезпечує близько 60% фонду споживання населення, займає перше місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту. Україна експортує аграрної продукції на суму у \$16.7 млрд. По експорту кукурудзи займає третє місце в світі, по ячменю четверте, по пшениці — шосте, по сої — сьоме, по продукції галузі птахівництва — восьме. Але економічні можливості аграрного сектора країни використовуються не

повністю. За рахунок удосконалення організаційно-економічного механізму в сільськогосподарських підприємствах є можливість значно збільшити об'єми виробництва конкурентоспроможної продукції, поліпшити використання ресурсного потенціалу, сформувані більш потужній експортний потенціал аграрної продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність обраної тематики підтверджує зацікавленість нею науковців різних галузей економіки. Серед вітчизняних дослідників відомими є праці Афанасьєва Н.В., Бородіної О.М., Березівський П.С., Воронкової А.Є., Варченко О.М., Збарського В.К., Кислої Т.М., Калачевської Л.І., Лузана Ю.Я., Макаренка П.М., Малицького А.А., Мороза О.В., Маліка М.Й., тощо. Незважаючи на значну кількість публікацій, нині залишаються дискусійними питання щодо сутності організаційно-економічного механізму та особливостей його впливу на фактори виробництва з метою підвищення ефективності їх використання у сільськогосподарських підприємствах, що і зумовило вибір теми та мету дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробка науково-практичних рекомендацій щодо ефективного застосування організаційно-економічного механізму в агроформуваннях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні немає однозначного визначення сутності організаційно-економічного механізму, а дослідники часто використовують це поняття, не розкриваючи повністю його сутності. В економічній літературі часто ототожнюють поняття "організаційно-економічний механізм", "господарський механізм" та "економічний механізм". Будь-який організаційно-економічний механізм здійснення певної діяльності в рамках підприємства повинен керуватися принципами, що обумовлюють основоположні аспекти керування та здійснення даної діяльності.

Вчені-аграрії відзначають, що економічний механізм АПК слід розуміти як сукупність взаємопов'язаних організаційно-економічних методів планового впливу на погодження господарських інтересів підприємств, які забезпечують взаємні дії та організаційну спря-

мованість в просуванні продукту від виробника до споживача [1].

На думку іншої групи вчених, економічний механізм є системою взаємовідносин планово-економічних форм і методів управління, організації та стимулювання виробництва, які спрямовані на пропорційний розвиток сільського господарства та інших галузей АПК на інтенсивній основі [2].

Організаційно-економічний механізм часто трактують як систему формування цілей і стимулів, які дозволяють перетворити у процесі трудової діяльності рух (динаміку) матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів [3].

Відповідно, вирішення проблеми формування та функціонування організаційно-економічного механізму сільськогосподарського підприємства полягає у визначенні його структури — елементів та відносин, що встановлюють порядок дій з ресурсним потенціалом. Зважаючи на обраний акцент в дослідженні господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, організаційно-економічний механізм можна визначити як сукупність структурних елементів і взаємовідносин, що описують перетворення ресурсів у прибуток, що капіталізується, та забезпечує зростання власного капіталу [4].

Проаналізувавши підходи науковців, що розглядають питання сутності організаційно-економічного механізму підприємств та процес виробництва як поєднання капіталу та праці, можна зробити висновок, що центральним елементом в цьому порядку є організаційний механізм, який є системою взаємодії форм та методів ведення господарства, за допомогою яких підвищується ефективність його діяльності. Економічний механізм є інструментом ефективного використання ресурсів в процесі виробництва. Складовими цього механізму є ринкова структура організації виробництва, підприємництво у аграрній сфері, маркетинг, менеджмент, інфраструктура ринку тощо.

Тому, організаційно-економічний механізм слід розглядати як систему організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів та прийомів, які впливають на показники діяльності аграрного підприємства, що посилює потенціал розвитку аграрного підприємства та отриманню конкурентоспроможної продукції на основі ефективного використання ресурсів, що сприяє зростанню

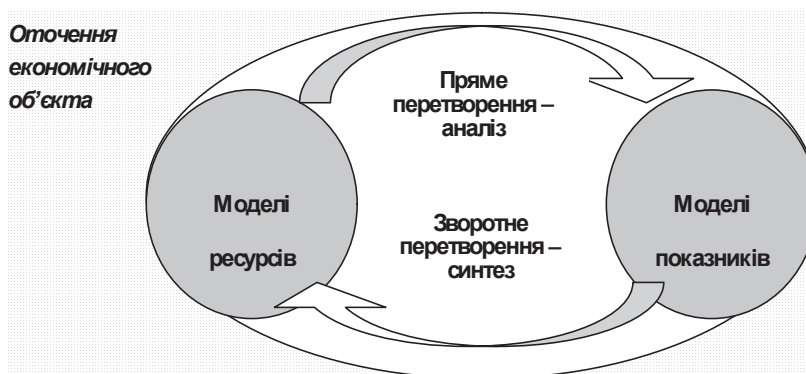

Рис. 1. Замкнена модель прямого і зворотного перетворень описів ресурсів

соціальних, екологічних та економічних результатів.

Зроблені теоретичні узагальнення щодо сутності організаційно-економічного механізму підприємства дозволяють стверджувати, що йому притаманні принципи системності, тому доцільно дотримуватись законів функціонування економічних систем. Порушення системності у використанні механізму веде до зниження ефективності виробництва. Теоретичні узагальнення щодо сутності організаційно-економічного механізму підприємства дозволяють стверджувати про доцільність дотримання наступних положень у процесі його моделювання: по-перше, механізм повинен описувати повний операційний цикл бізнес-діяльності [5]; по-друге, модель фінансового механізму повинна відображати відносини "вхід — вихід" [6]; по-третє, в якості вихідної для моделювання фінансового механізму використовується функціональна модель економічних об'єктів, адекватність якої забезпечується повними моделями ресурсів і властивостей бізнес-діяльності (функціональний характер обраної моделі економічного об'єкта визначається тим, що її формування засноване на законах функціонування економічних систем [7]).

В основі моделі механізму лежить опис можливих фінансових ресурсів (капітал, кредити, виручка, витрати, дохід, прибуток тощо). Разом з тим, опис даних ресурсів не є достатнім для моделювання економічного об'єкта, оскільки, з позиції теорії управління, модель такого об'єкта повинна містити опис як ресурсів, так і його властивостей. Під властивостями економічного об'єкта слід розуміти аналітичні показники, що характеризують його поведінку в процесі господарської діяльності. Необхідність врахування при моделюванні властивостей підприємства визначається тим, що управлінські рішення повинні

ухвалюватися на основі оцінок його поведінки [8], а тому аналітичні показники є ключовою складовою загальної моделі економічного об'єкта.

Моделі описів ресурсів і показників зв'язані між собою двостороннім перетворенням, що забезпечує взаємно-однозначну відповідність елементів цих моделей [8]. Пряме перетворення можна вважати процедурою аналізу, а зворотне процедурою синтезу. Основна вимога до загальної моделі полягає в тому, що діаграма перетворень {описи ресурсів > аналіз > описи показників > синтез > описи ресурсів} повинна бути замкненою (рис. 1).

При цьому її замкненість означає, що при заданій початковій моделі ресурсів шляхом аналізу визначається модель властивостей (показників), по якій можна синтезувати модель ресурсів, яка повністю співпадатиме з початковою моделлю.

Тоді загальна модель економічного об'єкта повинна містити:

- модель описів ресурсів (модель ресурсів);
- модель описів аналітичних показників (модель показників);
- модель процедури аналізу (модель аналізу);
- модель процедури синтезу (модель синтезу).

Замкненість цієї моделі також означає, що моделі ресурсів і показників, у свою чергу, теж повинні володіти функціональною повнотою. Такий підхід забезпечує найбільш достовірне вирішення загальної проблеми моделювання фінансового механізму та дозволяє сформулювати вимоги до моделей описів і процедур та відносин між ними.

В основу формального визначення моделей ресурсів і показників для загальної моделі економічного об'єкта покладені абстрактні моделі економічних систем [6], для яких встановлена

залежність функціонально повних адитивних і мультиплікативних моделей. Ці моделі зв'язані двостороннім перетворенням, яке забезпечує взаємно-однозначну відповідність елементів моделей.

Моделі ресурсів — це моделі принципово адитивного типу, для яких дозволені тільки операції додавання і віднімання.

Модель аналітичних показників — це модель принципово мультиплікативного типу, для якої дозволені тільки операції множення і ділення.

Елементами моделей ресурсів і показників економічного об'єкта є види вартості і їх відношення, що потребують уточнення. Якщо розглядати комерційну діяльність як циклічний процес, то фундаментальною властивістю функціонування такого економічного об'єкта слід вважати операційний цикл, який відображає утворення прибутку внаслідок руху потоку вартості [7]. При русі в операційному циклі вартість змінює видові ознаки і послідовно приймає різні види: капітал, засоби, виручка, витрати, дохід та прибуток.

На основі загальної функціональної моделі можна побудувати робочу модель економічного механізму, яку далі доцільно застосовувати для оцінювання сільськогосподарської діяльності. Робоча модель міститиме моделі ресурсів та аналітичних показників. Відповідно до принципу "вхід-вихід" моделі ресурсів включають: по-перше, рівняння станів, які описують значення ресурсів в певні моменти часу (рівняння станів використовують як балансові рівняння); по-друге, рівняння переходів, які описують зміни ресурсів в періоди між моментами часу (рівняння переходів використовують для опису фінансових результатів, отриманих за періоди часу).

Моделі ресурсів мають вартісний і параметричний описи: так, у вартісних моделях використовують економічні величини, що мають розмірність вартості, у свою чергу параметричні моделі базуються на безрозмірних фінансових коефіцієнтах, які описують нормовані економічні величини.

Змістовний аспект аналітичних показників виявляється в тому, що вони можуть розглядатися як характерні властивості економічного об'єкта. Разом з тим, головна властивість такого об'єкта — рентабельність власного капіталу. Враховуючи, що рентабельність власного капіталу розглядається як цільова функція фінансового управління, то її відповідність еталону можна використовувати не тільки для ана-

лізу, але й для підготовки управлінських рішень.

Наведені вище концептуальні положення щодо моделювання організаційно-економічного механізму суб'єкта мають універсальний характер, тому в умовах сільськогосподарського підприємства необхідно враховувати специфічні особливості сільськогосподарської діяльності, що формуються під впливом наступних об'єктивних умов:

— по-перше, сільськогосподарська продукція — це продукція щоденного споживання, яка широко представлена на ринку, що накладає обмеження на ціну. Відповідно, величина коефіцієнта рентабельності витрат буде незначною, а його підвищення обмежується ціною реалізації та попитом на продукцію.

— по-друге, технологічний цикл виробництва сільськогосподарської продукції досить тривалий у часі: для продукції рослинництва у відкритому ґрунті технологічний цикл обмежений природною зміною пори року і складає один рік. Середнім можна вважати значення коефіцієнта оборотності наближеним до одиниці;

— по-третє, інтенсивність використання трудових та матеріальних ресурсів сільськогосподарських підприємств пов'язана з сезонним характером діяльності. Виходячи з цього, можна вважати, що протягом року трудові та матеріальні ресурси у сільськогосподарському виробництві використовуються лише на 30—40%, що створює можливості для додаткових видів діяльності.

Відповідно до цього можна виділити наступні методи підвищення рентабельності:

1) методи підвищення рентабельності активів які, у свою чергу, містять методи, що спрямовані на збільшення частки робочих засобів в активі; коефіцієнта оборотності робочих засобів; рентабельності витрат;

2) методи підвищення коефіцієнта досягнення еталону, які спрямовані на збільшення: коефіцієнта перетворення власного капіталу в засоби активу; частки чистого прибутку, що капіталізується в дохіді.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи зазначене щодо особливостей удосконалення організаційно-економічного механізму сільськогосподарських підприємств, варто підкреслити, що користувачись методом моделювання в основу моделі

їх поведінки покладений механізм, що описує послідовність перетворень ресурсів, які циркулюють в ньому в процесі реалізації операційного циклу виробничої діяльності. Обрана функціональна модель механізму сільськогосподарського виробництва містить моделі ресурсів та аналітичних показників, що забезпечує адекватний опис механізму організаційно-економічної діяльності. На противагу функціональній, мультиплікативна модель аналітичних показників наочно відображає перетворення ресурсів на етапах операційного циклу. В цілому, модель організаційно-економічного механізму дозволяє виділити еталон у вигляді рентабельності активів та використовувати його для визначення методів підвищення рентабельності власного капіталу. Теоретично доведено, що можливості підвищення рентабельності капіталу сільськогосподарських підприємств обмежені методами, спрямованими на збільшення рентабельності витрат та коефіцієнта перетворення власного капіталу в засоби активу.

Література:

1. Березівський П.С. Організація, прогнозування та планування агропромислового комплексу: навчальний посібник / П.С. Березівський, Н.І. Михалюк; Ред. П.С. Березівський. — 2-ге вид., стереотип. — Львів: "Магнолія плюс", видавець СПД ФО В. М. Піча, 2006. — 443 с.

2. Макаренко П.М. Организация и экономический механизм адаптации аграрного хозяйствования к рыночной предпринимательской среде / П.М. Макаренко. — К.: Наукова думка, 1999. — 621 с.

3. Маркова Н.С. Формування організаційно-економічного механізму управління розвитком персоналу [Електронний ресурс] / Н.С. Маркова // Бізнесінформ. — № 6. — 2012. — С. 200—202. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2012_6_56.pdf

4. Тимонин Ю.А., Дягтярь И.Н. Функциональная модель финансового механизма операционной бизнес-деятельности. Материали сьомої міжфакультетської науково-практичної конференції молодих учених. 20 травня 2011 р.: — Житомир: ЖНАЕУ, 2011р. — С. 282—285.

5. Теория выбора и принятия решений: учеб. пособие / И.М. Макаров, Т.М. Виноградская, А.А. Рубчинский, В.Б. Соколов. — М.: Наука, 1982. — 328 с.

6. Грабар И.Г. Подход к общей задаче проектирования экономических систем / И.Г. Гра-

бар, Ю.А. Тимонин, Ю.Б. Бродский // Вісник ЖНАЕУ. — Ж., 2009. — № 1. — Т. 2. — С.52—60.

7. Тимонин Ю.А. Формальная теория абстрактных экономических систем (Теория движения стоимости) / Ю.А. Тимонин. — Житомир: ИПСТ, 2007. — 60 с.

8. Тимонин Ю.А. Абстрактные модели экономических систем / Ю.А. Тимонин // Вісн. ін-ту підприємництва та сучасних технологій. — 2007. — Вип. 1 (1). — С. 83—92.

References:

1. Berezivskiy, P.S. and Mikhalyuk, N.I. (2006), Organizaciya, prognozuvannya ta planuvannya agropromy'slovogo kompleksu [Organization, the forecasting and planning of agroindustrial complex], 2nd ed, Magnolia plus, Lviv, Ukraine.

2. Makarenko, P.M. (1999), Organizacija i jekonomicheskij mehanizm adaptacii agrarnogo hozjajstvovanija k rynochnoj predprinimatel'skoj srede [Organization and economic mechanism of adaptation of agrarian management to the market enterprise environment], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

3. Markova, N.S. (2012), "Formation of the organizational and economic mechanism of management of personnel development", Biznesinform, [Online], vol. 6, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2012_6_56.pdf

4. Timonin, Y.A. and Degtyar, I.N. (2011), "Functional model of the financial mechanism of the operating business activities", Materialy s'omoi mizhfakul'tets'koi naukovopraktychnoi konferentsii molodykh uchenykh, [Proceedings of the seventh interdepartmental scientific-practical conference of young scientists], National University, Zhytomyr, Ukraine, pp. 282—285.

5. Makarov, I.M. Vinogradskaya, T.M. Rubchinsky, A.A. and Sokolov, V.B. (1982), Teorija vybora i prinjatija reshenij [Theory of choice and making decision], Science, Moscow, Russia.

6. Grabar, I.G. Timonin, Y.A. and Brodsky, Y.B. (2009), "The approach to the General problem of designing economic systems", Visnyk ZhNAEU, vol. 1, pp. 52—60.

7. Timonin, Y.A. (2007), Formal'naja teorija abstraktnykh jekonomicheskikh sistem [Formal theory of abstract economic systems], IPST, Zhytomyr, Ukraine.

8. Timonin, Y.A. (2007), "Abstract models of economic systems", Visnyk instytutu pidpryemnytstva ta suchasnykh tekhnolohij, vol. 1, pp. 83—92.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2015 р.